

УДК 316.454.4:37.014.53:378.4
DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86).06

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ОСВІТНІХ СПІЛЬНОТ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СТАНІВ СУСПІЛЬСТВА

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри менеджменту та
інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М. П. Драгоманова

Марина ДЄЛІНІ

доктор економічних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри виробничого та
інвестиційного менеджменту НУБіП

Андрій ЗАМОЖСЬКИЙ

здобувач, науковий співробітник ВОНД,
НПУ ім. М. П. Драгоманова

Вікторія КРЮЧКО

здобувач, науковий співробітник ВОНД
НПУ ім. М. П. Драгоманова

© Нестерова М., Деліні М., Заможський А., Крючко В., 2022

Ключові слова: кризові стани суспільства, освітній простір, освітні спільноти, соціальна згуртованість.

У статті показана важлива роль соціальної згуртованості як соціального феномена, її вплив на розвиток суспільства. Також виокремлена соціальна роль освіти в розвитку соціальної згуртованості. Показано, що важливим завданням є розвиток соціальної згуртованості в освітньому просторі, зокрема, в умовах кри-

зових станів суспільства. Стаття продовжує дослідження соціальної згуртованості, які проводяться в Національному педагогічному університеті імені Драгоманова з 2016 року, демонструє один з поточних етапів. Проведене дослідження є адаптацією на рівні університетської спільноти моделі соціальної згуртованості «Радар соціальної згуртованості». Дослідження базується на первинних даних авторського опитувальника. Продемонстрована важлива роль не тільки соціальної згуртованості, а й наукових досліджень цього феномену як в рамках впровадження національних науково-дослідних проєктів, так і в міжнародних проєктах за підтримки програми Європейської Комісії Еразмус+ на пряму Жана Монне. Показано зв'язок між розвитком університетської спільноти та євроінтеграційним вектором сталого розвитку вищої освіти України

Стаття публікується за підтримки Європейської Комісії. Публікація відображає точку зору лише авторів і Комісія не може відповідати за будь-яке використання інформації, яка тут міститься.

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Вступ. Актуальність дослідження. Соціальна згуртованість зазвичай розглядається як щось цінне саме по собі, як вираз, характеристика цілісного і згуртованого співтовариства. У цьому сенсі соціальна згуртованість розглядається як нормативно бажана якість, яка сприяє тому, щоб суспільство було придатним для життя і стійким. Проте сучасні західні суспільства стикаються з низкою проблем, які, як видається, загрожують соціальній згуртованості, включаючи глобалізацію та цифрову трансформацію; зростаючий рівень нерівності; імміграцію, зростаюче культурне, релігійне та етнічне різноманіття, а також зростання популізму та пов'язані з цим кризи ліберальних демократій [7]. Сучасні цивілізаційні зсуви, геополітичні кризи, до яких можна віднести пандемію, військові конфлікти, що мають вплив світового рівня, також стають невід'ємною складовою нашої соціальної реальності та впливають на соціальну згуртованість. Крім того, ці сучасні виклики постають перед освітою, зокрема вищою, і вимагають негайного вирішення задля сталого розвитку суспільства. Кризові стани суспільства підлягають методологічному осмисленню, проведенню практичних досліджень та подальшій експлікації результатів. Соціальна згуртованість, зокрема в освітніх спільнотах, на сьогодні є одним із найактуальніших напрямків досліджень викликаних запитом суспільства. Саме соціальна згуртованість визначає таку важливу тенденцію, яка проявляється сильніше в кризові стани – об'єднання, приналежність до чогось більшого. Також її можна вважати запорукою стійкості, яку так потребує наше суспільство, зокрема, освітні спільноти. «Психологічна стійкість (витривалість, резилієнтність) – здатність проходити крізь життєві випробування, зберігаючи при цьому психічне здоров'я, особистісну цілісність. Для науковців і фахівців неймовірно важлива тема для дискусій, досліджень, наукових конференцій. Та зараз не про це. Зараз у нас війна, і ми гартуємо нашу стійкість усі разом. Бо вона так потрібна нам не лише

для того, щоби дати собі раду з усіма стресами та випробуваннями, пов'язаними з жахіттям війни, але – щоби усім разом перемогти у цій війні» [3]. І завдання, які стоять перед освітою, ще більше доводять важливість ролі університетів у подоланні кризових станів. Можна зазначити, що вони нерозривно пов'язані із соціальною згуртованістю, довірою та стійкістю. Одним із попередніх викликів, який показав важливу роль соціальної згуртованості в подоланні соціальної напруги, стала пандемія. Під час пандемії потрібно було вирішувати дуже багато питань, які стосувались не тільки і не стільки організації освітнього процесу, а підтримки психологічного стану, стійкості (резилієнтності) його учасників.

Звичайно, що в умовах війни ці питання стали ще більш актуальними. Фактично, кожен із університетів України висловив свою громадянську позицію, підтримав країну у скрутні часи. Одним із яскравих прикладів подібних заходів можна вважати проведений у Сумському національному аграрному університеті національний круг стіл «Українські заклади вищої освіти під час війни: історії очевидців, думки лідерів, роздуми про майбутнє». Це був не тільки внутрішньо університетський захід, а й подія національного рівню. Адже співорганізатором заходу виступила Всеукраїнська громадська організація «Інноваційний університет», були долучені ректори і проректори закладів вищої освіти із різних регіонів України. Цей захід також було підтримано на державному рівні: спікерами стали народні депутати України, представники Міністерства освіти і науки України, Національного агентства забезпечення якості вищої освіти. Цей захід можна вважати прикладом розвитку соціальної згуртованості освітніх спільнот, адже він об'єднав задля вирішення нагальних питань щодо збереження навчального потенціалу закладів вищої освіти України не тільки освітян, представників закладів вищої освіти, а й політиків, громадських діячів.

Для всіх закладів вищої освіти наразі актуальні питання «Національної освітньої

політики в умовах війни», адже потрібна спільна позиція щодо вирішення проблем, яким чином війна в Україні впливає на навчання, як зберегти та розвивати освітній процес, вирішувати дотримання безпеки. Причому безпеки не тільки фізичної, а й психологічної. Адже під час війни саме заклади вищої освіти стають тим осередком, який дає змогу студентам отримувати не лише освіту, але й психологічну підтримку, не втрачаючи приналежності до університетів. Тому так важливе збереження освітніх спільнот – як викладацького складу, так і студентського контингенту. Дійсно, збереження можливості здобуття української освіти має стати одним з пріоритетів державної політики в Україні [5]. Саме це допоможе утримати талановиту молодь для майбутнього України, зберігаючи її євроінтеграційний вектор розвитку. Запорукою євроінтеграційного шляху та підставою для подальшого розвитку соціальної згуртованості мають стати спільні європейські цінності. Яким чином використати підтримку, яку надають українським освітянам європейські партнери – також є одним із важливих питань. Ці питання також вирішувались в рамках виконання спільного з міжнародними експертами DAAD проекту з оцінювання та розвитку якості освіти, який з 2021 р. впроваджувався в НПУ ім. М.П. Драгоманова. Він прийшовся на часи пандемії та був актуалізований в квітні 2022 р. за умов війни в Україні. Адже саме кризові стани суспільства проявляють всі запити до освіти та освітян, висвітлюють важливі соціально-психологічні проблеми, дозволяють побачити всі «слабкі місця» в системі освіти.

Постановка проблеми дослідження. Під час кризових станів суспільства соціальна згуртованість суспільства є характерним керуючим параметром, дослідження якого може бути суттєвим для сучасних методів впровадження соціальних змін задля сталого розвитку суспільства. Тому проблема дослідження основних факторів і чинників соціальної згуртованості, вимірювання її динамічного рівню залишається ак-

туальною. Зокрема одним із першочергових напрямів можна вважати дослідження соціальної згуртованості в освітньому середовищі. Дослідження рівня соціальної згуртованості в освітніх спільнотах в умовах кризових станів може дати певні характеристики такого важливого феномену як ключового фактора суспільного розвитку.

Методологія дослідження. Дослідження соціальної згуртованості в НПУ ім. М. П. Драгоманова мають достатньо довгу та успішну історію. Від початку участі у всеукраїнському проєкті «Розвиток соціальної згуртованості суб'єктів освітнього процесу», який розпочався з вересня 2016 року відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 05.08.2016 р. №951 «Про утворення робочої групи та затвердження плану заходів робочої групи з питань розвитку соціальної згуртованості суб'єктів освітнього процесу». Цей національний проєкт був створений з метою об'єднання всіх зацікавлених учасників для сприяння створенню комфортного та безпечно-го освітнього середовища в соціокультурному просторі. Підтримка на державному рівні, участь більш ніж 160 закладів середньої освіти, співпраця з потужними партнерами у сфері поширення освітніх інновацій, таких, наприклад, як EdCamp, дали можливість якщо не вирішити, то дуже добре окреслити важливу проблему розвитку соціальної згуртованості в освіті.

Для розв'язання цієї проблеми дуже корисним був досвід впровадження в НПУ ім. М.П. Драгоманова модулю Жана Моне «Соціальна згуртованість в освіті та врядуванні: Європейські студії» (2017 – 2020 рр.), одним із важливих результатів є імплементація європейських цінностей та кращих європейських практик соціальної згуртованості в освітнє середовище України. Так, в ході впровадження модулю академічним координатором проф. М. Нестеровою було проаналізовано найбільш важливі напрямки розвитку соціальної згуртованості в освіті, зокрема, з урахуванням кращих європейських практик в іспанських та британських університетах. Так, напри-

клад, під час навчального візиту до Великої Британії в рамках реалізації модулю Жана Моне, було отримано дуже важливий досвід в сфері розвитку соціальної згуртованості в освіті. Це концепція університетів орієнтованих на громаду (community based universities), ключовою ознакою яких є саме створення сильних, згуртованих університетських спільнот. Але не вистачило досвіду практичних досліджень, які б моніторили рівень соціальної згуртованості в освітніх спільнотах. Саме тому виникла ідея виміряти рівень соціальної згуртованості університетської спільноти, адже, як відомо, «ми не можемо керувати, якщо не можемо вимірювати» [1].

Авторами статті було прийняте рішення обрати для вимірювання соціальної згуртованості в суспільстві методику компанії Bertelsmann Stiftung, в основу якої покладено створення індексу соціальної згуртованості та порівняння її рівня серед різних країн – «Радар соціальної згуртованості» (Social Cohesion Radar) [6]. Ця компанія проводить багато досліджень саме в сфері соціальної згуртованості. Зокрема, в умовах кризових станів, наприклад, в умовах пандемії [7]. Логічним припущенням їх підходу є відповідність складного соціального концепту соціальної згуртованості, що описується за допомогою комплексної системи параметрів у вигляді низки окремих показників, які об'єднані в загальний індекс. «Соціальні характеристики (у нашому випадку – соціальна згуртованість), які не можуть бути безпосередньо виміряні, часто називають конструктами й вимірюють за допомогою факторів або прихованих характеристик. Соціальну згуртованість можна визначити як ступінь соціальної спільнотності в територіально визначеній геополітичній спільноті. Соціальна згуртованість є характеристикою колективу, що проживає у структурі, а не окремих його членів. Згуртоване суспільство може характеризуватися надійними соціальними відносинами, позитивною емоційною пов'язаністю своїх членів зі спільнотою / державою й вираженим акцентом на загальне благо» [4]. Також

перевагою моделі «Радар соціальної згуртованості» є можливість її застосування для спільнот різного рівня, не тільки на території спільного проживання. Саме тому, авторами даної статті було застосовано цю модель для дослідження рівня соціальної згуртованості освітніх спільнот.

Також є додаткові переваги моделі «Радар соціальної згуртованості», які дозволяють її використовувати для аналізу складних соціальних феноменів та процесів. Специфіка моделі полягає в логічній ієрархічній структурі показників, які дозволяють докладно проаналізувати складний концепт соціальної згуртованості по важливим соціально-психологічним параметрам, аналіз яких має непересічне значення для розуміння станів суспільства. Це ієрархічна структура генералізованих доменів, кожен з яких описується трьома сферами, кожна з цих трьох сфер описується показниками, які можуть бути виміряні окремо.

Так, домен «Соціальні відносини» включає такі сфери :

- соціальні зв'язки,
- віра в людей ;
- прийняття інакшості.

Домен «Пов'язаність» містить такі сфери:

- силу ідентифікації себе з державою / спільнотою,
- рівень довіри до інститутів;
- відчуття справедливості.

Третій домен, «Орієнтація на загальне благо», охоплює сфери:

- рівень солідарності та взаємодопомоги,
- ступінь визнання соціальних норм;
- ступінь громадської залученості [6].

Практичні дослідження соціальної згуртованості по зазначеній методиці у 2019, 2020 (під час карантину) [1;2] та двічі у 2022 р. (у січні, серед учасників зимової школи SCAES, та під час війни) проводилось за допомогою авторського опитувальника. Автори-розробники – М. Нестерова, М Деліні, А. Заможський – провели адаптацію методології компанії Bertelsmann Stiftung, в основу якої покладено створення індексу соціальної згуртованості та порівняння її рівня серед різних країн – «Радар

соціальної згуртованості» (Social Chesion Radar) [6]. Більш ґрунтовне дослідження соціальної згуртованості в методологічній площині наразі проводиться в рамках впровадження науково-дослідної теми «Стратегії розвитку соціальної згуртованості українського суспільства: соціокультурні та освітні виміри» (керівник теми – ректор НПУ ім. М.П. Драгоманова, професор, академік НАПН України В. Андрущенко, відповідальний виконавець – М. Нестерова). Цей проєкт наразі має певні здобутки у тому числа завдяки синергії з іншими проєктами Еразмус+ напряду Жана Монне в НПУ ім. М. П. Драгоманова. Зокрема, була проведена низка заходів із поширення Європейських студій в освіті – Літня школа в Мелітополі «Європейські практики розвитку спільнот» від проєкту Жана Монне «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» – EU Values of Diversity and Inclusion for Sustainable Development (EVDISD) у липні 2021 р. та Зимовою онлайн школою «Європейські студії соціальних інновацій в освіті» від Кафедри Жана Монне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій» – Social and Cultural Aspects of European Studies (SCAES) у січні 2022 р. Під час цих заходів була можливість провести практичні дослідження рівня соціальної згуртованості серед представників різних ЗВО.

Результати дослідження. На сьогоднішній день, за методологією компанії Bertelsmann Stiftung, в адаптації М. Нестерової, М Деліні, А. Заможського було проведено серію практичних досліджень соціальної згуртованості освітніх спільнот, в тому числі і в умовах кризових станів суспільства – пандемії та війни в Україні.

Першим дослідженням соціальної згуртованості стало опитування освітньої спільноти у НПУ ім. М.П. Драгоманова у 2019 р. В опитуванні прийняло участь 112 осіб, серед яких 47 співробітників НПУ та 65 – студентів; 100 – жінок та 12 – чоловіків; ВПО – 16 осіб та ні ВПО – 96 осіб. Загальний результат, отриманий після обробки анкет складав: за доменом «**Соціаль-**

ні відносини» – **3,93** (Соціальні зв'язки – 3,71; Віра в людей – 3,81; Прийняття інакшості – 4,28); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,06** (Ідентифікація – 2,99; Довіра до інститутів – 3,43; Сприйняття справедливості – 2,76); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,24** (Солідарність і взаємодопомога – 3,67; Повага до соціальних норм – 3,64; Громадянська залученість – 2,40) [1].

У 2020 році було проведено опитування в освітніх спільнотах різних українських університетів (анонімне, але з можливістю проаналізувати відповідні дані по окремим університетам, що дозволило порівнювати результати, зокрема, для університетської спільноти НПУ ім. М.П. Драгоманова). Загалом в опитуванні прийняло участь 346 осіб, серед яких Чоловіків-125 осіб та Жінок-221 особа; ВПО – 29 осіб та ні ВПО – 317 осіб; співробітників ЗВО – 58 осіб та студентів – 288 осіб. Вибірка по ЗВО була такою:

- Криворізький державний педагогічний університет – 42 особи;

- НПУ імені М. П. Драгоманова – 94 особи;

- Київський національний торговельно-економічний університет – 63 особи;

- Новгород-Сіверське медичне училище – 21 особа;

- ЧНУ ім. Богдана Хмельницького – 42 особи;

- інші заклади освіти – 84 особи.

Загальний результат, отриманий після обробки анкет складав: за доменом «**Соціальні відносини**» – **3,78** (Соціальні зв'язки – 3,61; Віра в людей – 3,75; Прийняття інакшості – 3,98); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,12** (Ідентифікація – 3,11; Довіра до інститутів – 3,39; Сприйняття справедливості – 2,84); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,31** (Солідарність і взаємодопомога – 3,58; Повага до соціальних норм – 3,61; Громадянська залученість – 2,73) [2].

У січні 2022-го року, було проведено опитування серед учасників зимової школи Кафедри Жана Монне «Соціальні та культурні виміри Європейських Студій»

(SCAES). В цьому опитуванні прийняло участь 207 осіб, серед яких: аспіранти – 15 осіб; співробітників різних закладів освіти – 175 осіб; студентів бакалаврату – 14 осіб; студентів магістратури – 3 особи; чоловіків – 29 осіб, та жінок – 178 осіб. Загальний результат, отриманий після обробки анкет складає: за доменом «**Соціальні відносини**» – **4,12** (Соціальні зв'язки – 3,98; Віра в людей – 3,94; Прийняття інакшості – 4,45); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,23** (Ідентифікація – 3,10; Довіра до інститутів – 3,82; Сприйняття справедливості – 2,77); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,52** (Солідарність і взаємодопомога – 3,97; Повага до соціальних норм – 4,14; Громадянська залученість – 2,45).

У червні 2022-го року, вже під час війни в Україні, опитування проводилось також проводилось в освітніх спільнотах різних університетів України. В ньому взяло участь 363 особи. Серед них, тих хто приймав участь у літній школі EVDISD або зимової школи SCAES – 128 осіб, та 235 осіб, які не приймали участь у цих заходах. По посадам: аспірантів – 17 осіб, співробітників закладів освіти – 124 осіб, студентів бакалаврату – 202 особи, студентів магістратури – 20 осіб. Демографічний аналіз: чоловіків – 54 осіб та жінок – 309 осіб. Вибірка по ЗВО:

- Вінницький Державний Педагогічний університет – 37 осіб;
- КПІ ім. Ігоря Сікорського – 62 особи;
- НПУ ім. М. П. Драгоманова – 156 осіб;
- Національний університет біоресурсів і природокористування України – 24 особи.

Загальний результат, отриманий після обробки анкет складає: за доменом

«**Соціальні відносини**» – **3,98** (Соціальні зв'язки – 3,70; Віра в людей – 4,01; Прийняття інакшості – 4,22); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,21** (Ідентифікація – 3,14; Довіра до інститутів – 3,73; Сприйняття справедливості – 2,76); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,46** (Солідарність і взаємодопомога – 3,90; Повага до соціальних норм – 4,02; Громадянська залученість – 2,45).

Окремо можна виділити результати опитаних за параметром участі у «Літній школі EVDISD» або «Зимовій школі SCAES». Загальний результат тих, хто брав участь у вказаних заходах, отриманий після обробки анкет складає: за доменом «**Соціальні відносини**» – **4,18** (Соціальні зв'язки – 4,16; Віра в людей – 4,05; Прийняття інакшості – 4,34); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,41** (Ідентифікація – 3,37; Довіра до інститутів – 4,02; Сприйняття справедливості – 2,84); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,69** (Солідарність і взаємодопомога – 4,10; Повага до соціальних норм – 4,20; Громадянська залученість – 2,76).

Загальний результат, тих, хто не відвідував зазначені заходи, виявився дещо іншим та складає: за доменом «**Соціальні відносини**» – **3,85** (Соціальні зв'язки – 3,42; Віра в людей – 3,99; Прийняття інакшості – 4,15); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,10** (Ідентифікація – 3,02; Довіра до інститутів – 3,57; Сприйняття справедливості – 2,70); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,32** (Солідарність і взаємодопомога – 3,76; Повага до соціальних норм – 3,92; Громадянська залученість – 2,27).

Порівняльні результати проведених досліджень представлені в Таблиці 1:

Домен та Сфера		Соціальні зв'язки	Віра в людей	Прийняття інакшості	Соціальні відносини	Ідентифікація	Довіра до інститутів	Сприйняття справедливості	Пов'язаність	Солідарність і взаємодопомога	Повага до соціальних норм	Громадянська залученість	Орієнтація на загальне благо
Рік дослідження	Кількість опитаних												
2019 р. НПУ ім. М. П. Драгома нова	112 осіб	3,71	3,81	4,28	3,93	2,99	3,43	2,76	3,06	3,67	3,64	2,40	3,24

2020 р. Університети України	346 осіб	3,61	3,75	3,98	3,78	3,11	3,39	2,84	3,12	3,58	3,61	2,73	3,31
2022 (січень) Зимова школа SCAES	207 осіб	3,98	3,94	4,45	4,12	3,10	3,82	2,77	3,23	3,97	4,14	2,45	3,52
2022 (червень) Університети України	363 особи	3,70	4,01	4,22	3,98	3,14	3,73	2,76	3,21	3,90	4,02	2,45	3,46
Учасники зимової школи SCAES або Літньої школи EVDISD	128 осіб	4,16	4,05	4,34	4,18	3,37	4,02	2,84	3,41	4,10	4,20	2,76	3,69
Ті, то не брав участь у заходах SCAES або EVDISD	235 осіб	3,42	3,99	4,15	3,85	3,02	3,57	2,70	3,10	3,76	3,92	2,27	3,32

Висновки. Соціальна згуртованість має стати запорукою соціальної стабільності, толерантних відносин між владою і громадянами в умовах економічних флуктуацій, масштабних організаційних, структурних та фінансово-економічних перетворень, які стають повсякденними явищами, що породжені глобалізацією та потребою набуття конкурентних переваг; мінімізації ризиків недовіри між соціальними партнерами в умовах глобальної нестабільності [1]. Саме соціальна згуртованість може бути не тільки маркером, а й ключовим параметром розвитку суспільства, його засадничою характеристикою. Також важливими є дослідження рівню соціальної згуртованості освітніх спільнот, зокрема, закладів вищої освіти, що надає важливу інформацію про суспільні стани. Серія досліджень соціальної згуртованості в освітніх спільнотах різних закладів вищої освіти продемонструвала, що під час пандемії були певні зміни в рівні соціальної згуртованості – вона дещо зменшилась. Після початку війни ситуація також змінилася – можемо побачити, що рівень соціальної згуртованості в освітніх спільнотах підвищився. Також важливим

фактором є згуртування однодумців, які поділяють та розповсюджують європейські цінності – в спільноті учасників проєктів з вивчення та поширення кращих європейських практик, зокрема, учасників проєктів напряму Жана Монне з Європейських Студій в Україні, рівень соціальної згуртованості помітно вище, ніж в загальній спільноті досліджуваних. Це дозволяє зробити припущення щодо ціннісно-орієнтованого характеру соціальної згуртованості. Також ціннісний характер соціальної згуртованості, її чутливість до кризових станів суспільства, виводить нас в площину досліджень майбутнього, постановки глобальних цілей. Кризові стани суспільства актуалізують важливі питання для подальшого розвитку людства. Як виглядає справедливе, стійке і успішне майбутнє? Хоча не існує універсального підходу до просування в напрямку 17 Цілей сталого розвитку ООН, але є потреба пошуку нових партнерських відносин та проєктів з вищою освітою, які б підтримували відродження та інновації задля сталого розвитку суспільства. Водночас, це **сприятиме** розвитку соціальної згуртованості різного рівня спільнот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нестерова М., Деліні М., Замозський А. Соціальна згуртованість університетської спільноти // Вища освіта України. 2019. № 3. С. 42–50.
2. Нестерова М., Деліні М., Замозський А. Вплив пандемії на соціальну згуртованість універ-

REFERENCES

1. Nesterova M., Dielini M., Zamozhskiy A. (2019) Social cohesion of the university community. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher Education of Ukraine]*, no.3, pp. 42–50.
2. Nesterova M., Dielini M., Zamozhskiy A. (2020) Pandemic impact on the social cohesion of

ситетських спільнот // Вища освіта України. 2020. № 3. С. 50–55.

3. **Романчук О.** Психологічна стійкість у часи війни: індивідуальний та національний вимір. URL: <https://health.ucu.edu.ua/news/oleg-romanchuk-psyhologichna-stijkist-u-chasy-vijny-individualnyj-ta-natsionalnyj-vymir/>

4. Соціальна згуртованість в Україні // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка / М. Бондаренко, С. Бабенко, О. Боровський. 2017. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/8.10>

5. Українські заклади вищої освіти під час війни. URL: <https://snau.edu.ua/ukra%D1%97nski-zakladi-vishho%D1%97-osviti-pid-chas-vijni/>

the university communities. Vyshcha osvita Ukrainy [Higher Education of Ukraine], no.3, pp. 50–55.

3. **Romanchuk O.** Psychology resilience during wartime: individual and national dimensions. URL: <https://health.ucu.edu.ua/news/oleg-romanchuk-psyhologichna-stijkist-u-chasy-vijny-individualnyj-ta-natsionalnyj-vymir/>

4. **Bondarenko M., Babenko S., Borovski O.** (2017). Sotsialna zгуртовanist v Ukraini [Social Cohesion in Ukraine] (Dosvid aplikatsii metodiki Bertelsmann Stiftung do danyh Evropejskogo Sotsialnogo Doslidzhennia [Results of application of Bertelsmann Stiftung methodology to the data of the European Social Research]/ Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka [Issues of Kyiv National Taras Shevchenko University. doi:10.17721/2413-7979/8.10

5. Ukrainian higher education institution during wartime. URL: <https://snau.edu.ua/ukra%D1%97nski-zakladi-vishho%D1%97-osviti-pid-chas-vijni/>

6. **Dragolov, G., Ignacz, Z., Lorenz, J., Delhey, J., & Boehnke, K.** (2013). Social Cohesion Radar Measuring Common Ground: An international Comparison of Social Cohesion Methods Report [Online source]. The way of access: http://aei.pitt.edu/74134/1/Social_cohesion_radar.pdf

7. Social Cohesion. URL: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/our-projects/social-cohesion/project-description>